

ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ГЕНЕРАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

© Дольнікова Л.В., Вітер О.М., 2007

Розглянуто етапи формування генералізованої системи знань з економічних дисциплін. Автори вважають, що локальна і глобальна генералізація навчального матеріалу, ефективне та якісне формування базових знань з економічних дисциплін підвищують мотивацію їхнього вивчення, формують на пропедевтичному рівні елементи фахового мислення.

The forming stages of generalized system of knowledge of economic disciplines are examined in the article. The authors consider that local global generalization of educational material; effective and high-quality forming of base knowledge of economic disciplines promotes motivation of their study and forms the elements of professional thinking.

Постановка проблеми. На сучасному етапі інтеграції України до європейського простору у всіх сферах діяльності актуальною є підготовка фахівців-економістів, які готові працювати в ринкових умовах. Намагання підготувати фахівців, які відповідали б вимогам часу, змушує представників навчальних закладів використовувати в процесі навчання найновіші досягнення науки, але можливості студентів у засвоєнні та трансформації нової інформації в короткий термін навчання є дуже обмеженими. Швидке зростання обсягів навчального матеріалу і одночасно зменшення аудиторного часу на його вивчення вимагають пошуку ефективних технологій організації засвоєння навчального матеріалу і підвищення якості навчання. Розв'язати цю суперечність можна шляхом впровадження у навчальний процес нових дидактичних підходів до підготовки фахівців, і особлива роль в цьому процесі відводиться структуруванню і генералізації навчального матеріалу. Генералізація в освітньо-виховному процесі є передумовою готовності студентів до професійної діяльності. Така ідея націлена на створення системи цілей, яка визначає місце підготовки до професійної діяльності в загальній системі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час розроблення моделі генералізації нами розглянуто результати досліджень в цій сфері таких науковців, як С.У. Гончаренко, П.І. Сікорського, М.Т. Костюк, Л.В. Сліпчишин [5, 7].

Під моделлю генералізації навчального матеріалу можна розуміти спрощене подання навчального матеріалу і формування цілісної системи знань, яку студентам необхідно засвоїти відповідно до вибраного фаху. Ця модель відображає дидактичні елементи цього процесу та зв'язки між ними.

Формування генералізованої системи знань можна розглядати як систему.

Під системою розуміємо внутрішньоорганізовану сукупність взаємопов'язаних елементів-компонентів навчального процесу, що у визначеній послідовності сприяють покращенню навчальних досягнень і позитивним зрушенням в особистісних характеристиках студентів [7, с. 88].

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення етапів процесу генералізації навчального матеріалу і формування моделі системи знань, яку необхідно засвоїти в процесі підготовки фахівців економічного спрямування .

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо чинники, від яких залежить процес генералізації. З цією метою ми пропонуємо модель, яка відображає взаємозв'язки і взаємозалежності між проєктованими цілями і процесом досягнення цих цілей.

При формуванні моделі процесу генералізації навчального матеріалу за критерії суттєвості вибрано ті елементи системи, які впливають на процес генералізації, а саме: цілі навчання, зміст навчальної інформації, форми, організаційні методи і засоби навчання. Вони стають опорною інформаційною базою системи.

Навчальний процес буде ефективним, якщо він ґрунтується на дидактичних принципах і забезпечується умовами, що відповідають меті. На нашу думку, процес генералізації навчального матеріалу повинен відповідати таким принципам:

– науковості, згідно з яким навчальні матеріали мають містити лише достовірні наукові знання у формі, яка відповідає науковій моделі певного рівня адекватності [6].

– систематичності і послідовності. При застосуванні системного підходу до навчання “необхідна певна реконструкція чи переструктурування змісту навчального матеріалу, тобто надання йому такої структури, яка б сприяла засвоєнню знань у цілісній системі” [3, с.92].

– наочності, згідно з яким навчальна діяльність суб'єктів навчального процесу відбувається з максимально доцільним залученням органів чуття, за максимально доцільної модальності навчальних впливів. Найважливіша перевага засобів навчання, заснованих на розумінні принципу наочності, полягає в тому, що студенти не тільки переглядають певні графічні чи наочні моделі, а й здійснюють перетворювальну діяльність з цими об'єктами. Так реалізуються суттєві дидактичні передумови успіхів у навчанні: емоційне включення, гностичність, дозована мультимодальність навчальних впливів, які стимулюють мимовільну увагу, індивідуалізацію темпу подання навчального матеріалу [8, с. 68–71].

– доступності стосовно обрання змісту навчального матеріалу, який реалізується шляхом не тільки структурування змісту навчального матеріалу, обрання форм та засобів навчання, а й залежно від індивідуальних особливостей студента.

Неодмінною передумовою генералізації навчального матеріалу є його структурування, тому наступним етапом реалізації процесу генералізації є структурування навчального матеріалу, виділення основних структурних елементів (квантифікація за Л.В. Сліпчишин) і виділення елементів знань, які необхідно засвоїти. При цьому важливу роль відіграє мета, яка стоїть перед розробником моделі: чи здійснюється генералізація на рівні модуля, окремого предмета, чи на рівні міжпредметних зв'язків, тобто відбувається виділення основних елементів знань, які необхідно засвоїти відповідно до професійної спрямованості фахівця. За цим критерієм ми виділяємо локальний і глобальний рівні генералізації.

Локальна модель генералізації спрямована на вивчення фрагмента навчального матеріалу, який слугує досягненню дидактичних цілей нижчих ієрархічних рівнів. У цьому випадку модель забезпечує дидактичні цілі. Навчальний матеріал з кожної дисципліни ділиться на модулі, теми і структурні елементи, які формують логічну структуру. Використовуючи один із методів системного аналізу – метод дерева цілей – ми виділяємо головні елементи знань і зв'язки, які встановлюються між ними. Застосовуючи задачу оптимізації, визначаємо ядро знань, тобто виділяємо з великої сукупності термінів і понять найважливіші. Це дає можливість при генералізації змісту економічних дисциплін особливу вагу звернути саме на зв'язки і залежності, що встановлюються між цими поняттями.

Глобальний рівень генералізації як формування цілісної системи знань сприяє досягненню цілей вищих ієрархічних рівнів і спрямований на оволодіння основами наук циклу навчальних

економічних дисциплін, а також оволодіння конкретним фахом, основними ідеями і методологічними принципами відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця.

Глобальний рівень генералізації характеризується визначенням головних елементів знань, які необхідно засвоїти студенту відповідно до обраного фаху. В цьому випадку виділяємо генералізовані елементи знань з усіх економічних дисциплін, які студент вивчає. Тому доцільно проаналізувати міжпредметні зв'язки, які встановлюються між навчальними предметами.

Глобальний рівень генералізації навчального матеріалу вимагає структурування змісту навчального матеріалу на рівні міжпредметних зв'язків, тобто виділення основних елементів знань, які необхідно якісно засвоїти студенту. Оскільки макро- і мікроекономіка – це базові економічні дисципліни, то навчальну інформацію необхідно структурувати так, щоб базові економічні знання логічно інтегрувалися у навчальні дисципліни фахового спрямування, давали можливість формувати на пропедевтичному рівні елементи фахового мислення.

Досвід показує, що вивчення макро- і мікроекономіки на перших курсах економічних спеціальностей має ізольований характер. При вивченні наступних професійно орієнтованих навчальних дисциплін часто не використовуються знання, отримані з фундаментальних економічних дисциплін, тобто вивчення навчального матеріалу не може перетворюватись на самоціль. Аналіз програмно-методичної навчальної літератури показав, що у практичній підготовці відсутні інтегративні підходи до вивчення дисциплін економічного профілю з врахуванням їхньої базової підготовки і поступальності у навчанні. Спонукальними мотивами вивчення базових економічних дисциплін майбутніми фахівцями-економістами є такі умови: соціальні; пізнавальні; індуковані викладачем. Ці мотиви можна пов'язати з забезпеченням навчального процесу науково обґрунтованими програмами, методичними і дидактичними засобами, що спрямовані на формування позитивної мотивації вивчення фундаментальних економічних дисциплін. Інтеграція як процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування [5, с 33].

Для цього в дидактиці пропонуються два шляхи. Перший з них полягає в русі від цілісної системи чи цілісного об'єкта до аналізу їхньої структури. Виклад навчального матеріалу при цьому може бути інтегративним, тобто об'єднувати основні положення, викладені в текстах підручників. Структури систем студенти можуть вивчати самостійно на основі чітко визначених пізнавальних і практичних завдань. За такого підходу формується ланцюжок засвоєння знань за схемою «система–структура–вища система». Другий шлях передбачає рух від розгляду елементів і аналізу структури до об'єднання знань у систему, яка відповідає особливостям цілісного системного об'єкта. Елементи системи можна розглядати спочатку окремо, незалежно один від одного, а ланцюжок засвоєння знань при цьому має вигляд “структура–система–вища система” [3, с. 142].

Нами розроблено критерії відбору елементів теоретичного ядра навчального матеріалу на основі інтегративного підходу з урахуванням індивідуальних особливостей студентів:

- фундаментальність відібраних понять; структурування змісту навчального матеріалу передбачає формування сукупності елементів знань і встановлення між однорідними елементами взаємозв'язків і має на меті виділення головного у змісті теми і ґрунтується на фундаментальності відібраних понять у кожній дисципліні. Сам процес складання і побудови цих зв'язків містить як аналіз відповідного обсягу навчального матеріалу, виділення основних понять, так і синтез цих елементів в єдине ціле;

- значущість для майбутньої професійної діяльності; проблема структурування змісту навчального матеріалу з фундаментальних економічних дисциплін має важливе методологічне значення для формування професійного мислення майбутніх фахівців-економістів;

- доступність навчального матеріалу для студентів з різним рівнем базової підготовки повинна враховувати стартові знання, набуті у процесі попереднього вивчення фундаментальних дисциплін, які визначаються тестуванням. Наприклад, на основі результатів тестування структурується зміст навчального матеріалу. Його метою є підготовка студентів до слухання лекцій з професійних дисциплін та узагальнення курсу, заповнення прогалін у знаннях і вміннях слухачів,

інтегративній єдності з базовими знаннями з економічної теорії та з врахуванням поступальності в навчанні;

– рівень системності вихідних понять має важливе значення для встановлення структурно-логічних зв'язків методом побудови блок-схем, в яких кожне поняття має своє місце і тісний зв'язок з іншими поняттями фундаментальних економічних дисциплін;

– співвідношення рівня складності навчального матеріалу з урахуванням індивідуальних можливостей студента;

– відповідність змісту та обсягу компонентів структурованого навчального матеріалу навчальним планам і програмам.

Основна мета міжпредметного інтегрування полягає в тому, щоб при вивченні певної теми активізувати раніше засвоєні знання, вміння, навички, необхідні для повноцінного вивчення даної теми. При цьому треба брати до уваги мету предметів, які вивчатимуться надалі. Міжпредметна інтеграція вирішує завдання органічного поєднання нової теми з попередніми і наступними знаннями, визначення логічних зв'язків між різними дисциплінами, розділами, темами, визначення місця та призначення різних дисциплін в майбутній професійній діяльності і об'єднання в одну систему.

На нашу думку, неможливо забезпечити високий рівень навчання, якщо студенти не усвідомлюють перспективи процесу чи поняття, яке вивчають, не бачать їхньої ролі у формуванні майбутніх професійних знань і вмінь. Через відсутність єдності інтерпретації змісту навчального матеріалу з різних дисциплін знижується мотивація до навчання [1, с. 48].

Методичне планування міжпредметної інтеграції ведеться в таких напрямках:

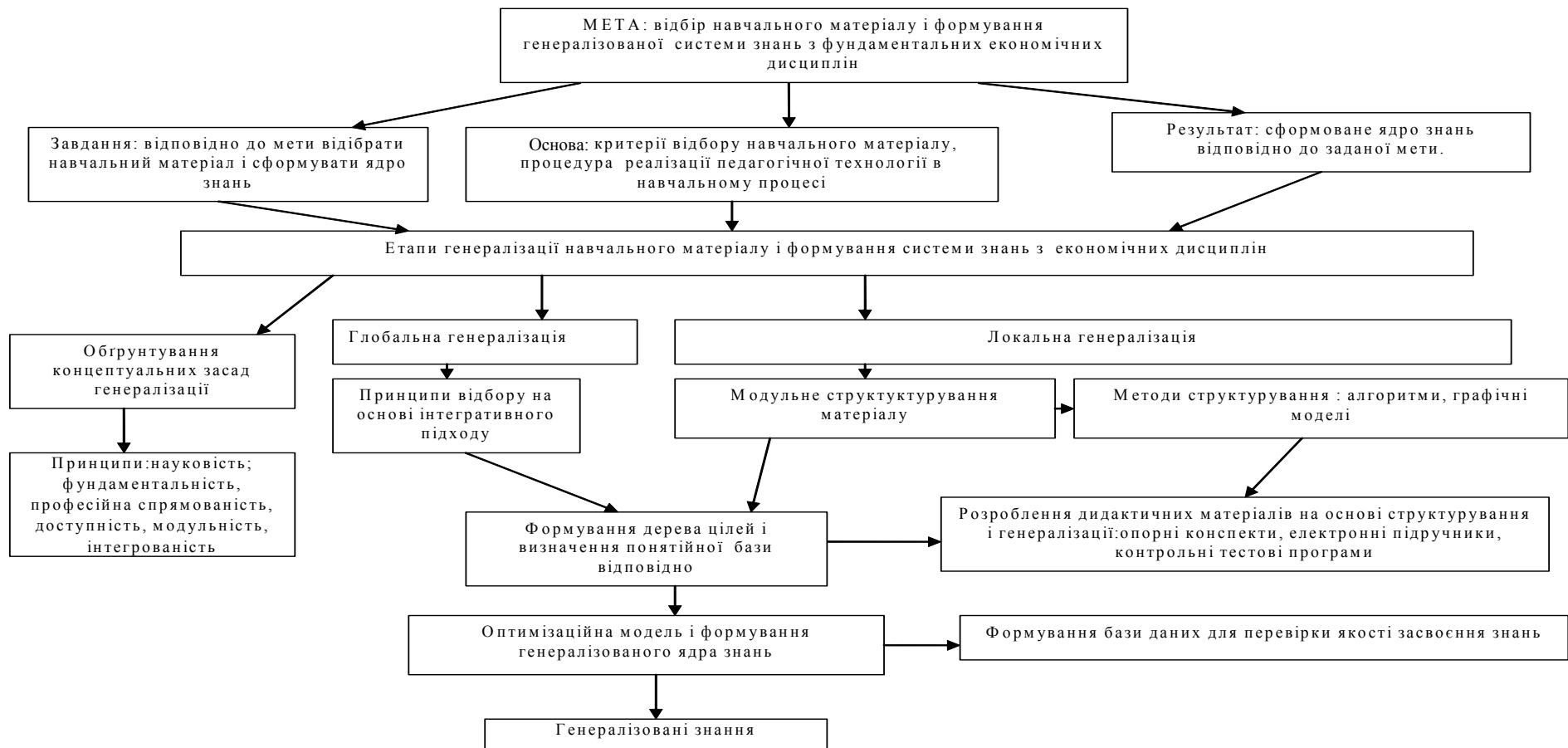
Перший напрям: визначаються дисципліни, їх розділи, теми, що забезпечують розуміння понять при вивченні дисципліни, яка вивчається згідно з ОКХ на старших курсах.

Наприклад, приступаючи до вивчення дисципліни «Фінансова система», необхідно звернутися до предметів «Політекономія» – тема: «Сутність фінансів і їх роль в у ринковій економіці» і предмета «Макроекономіка» – тема: «Фінансовий механізм і фіскальна політика» і визначити рівень знань студентів. На перших заняттях проводиться тестовий контроль вихідного рівня знань студентів з попередньої навчальної дисципліни. Розробляються заходи для усунення недоліків (викладачі фундаментальних дисциплін отримують про це інформацію, а викладачі забезпечувальних дисциплін планують самостійну та індивідуальну роботу).

Другий напрям: визначаються дисципліни, їхні розділи, теми, які використовують матеріал цієї теми. Наприклад: вивчаючи матеріал дисципліни «макроекономіка» теми «фіскальна політика», необхідно акцентувати увагу студентів на тому, що ці знання необхідні для вивчення дисципліни «Державне регулювання економіки» на старших курсах. При професійній зорієнтованості кожен студент повинен оволодіти сукупністю знань з заданих дисциплін, що неможливо без відповідних базових знань з фундаментальних економічних дисциплін.

Для визначення змісту навчального матеріалу і побудови навчально-виховного процесу головну мету можна зобразити у вигляді глобальної моделі генералізації - дерева цілей, розбивши її на окремі цілі і підцілі.

Таке дерево цілей міститиме теми чи розділи з пройдених навчальних дисциплін для визначення головних і базових понять, необхідних для глибокого засвоєння і розуміння нових понять з професійно орієнтованих навчальних дисциплін. При цьому застосовують оптимізаційну модель і формують ядро найважливіших понять, які формують генералізовану систему знань з заданого комплексу навчальних дисциплін (рисунок).

Модель генералізації навчального матеріалу з економічних дисциплін

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективність розробленої моделі визначається зміною продуктивності процесу засвоєння знань студентами. Отже, модель генералізованого підходу до вивчення навчального матеріалу з макро- та мікроекономіки характеризується:

- стійкістю, яка забезпечується тим, що ці дисципліни формують базові знання, які використовуються надалі під час вивчення економічних дисциплін;
- цілісністю, яка забезпечується оптимальним використанням лекційної і позалекційної форм освіти та самоосвіти студентів;
- ефективністю, яка визначається за результатами успішності студентів та їхнім особистісним розвитком;
- динамічністю розвитку, яка визначається кваліфікаційною характеристикою фахівця.

Отже, процес генералізації навчального матеріалу при вивченні фундаментальних економічних дисциплін сприяє підвищенню мотивації вивчення цих дисциплін, доступності та свідомому вивченню дисциплін економічного блоку.

Тобто перспективою подальших наукових розробок буде формування елементів професійного мислення майбутнього фахівця на основі процесу генералізації навчального матеріалу.

1. Дольнікова Л.В. *Інтегративно-диференційований підхід до структурування змісту природничих дисциплін у медичних коледжах: Дис. ... канд. пед. наук.* – К., 2000. – 187 с.
2. Депенчук Н.П. *Комплексні проблеми і інтегративні процеси в сучасному природознавстві // Філософська думка.* – 1979. – №1.
3. *Дидактика современной школы / Под ред. В.А. Онищука.* – К.: Рад. школа, 1987. – 356 с.
4. Ильина Т. *Структурно- системный подход к организации обучения.* – М, 1972. – Вып.1. – С.12–15.
5. Костюк М.Т. *Интеграция современного научного знания / М.Т. Костюк, В.С. Лугатай, Г.Ю. Кикец и др.* – К.: Выща школа.1984. – 184 с.
6. Ляшенко О.І. *Формування фізичного знання в учнів середньої школи: Логіко-дидактичні основи.* – К.: Генеза, 1996. – 128 с.
7. Сліпчишин Л.В. *Вивчення загальнотехнічних дисциплін у професійно-технічних навчальних закладах: гуманітарно- інтегративний підхід: Монографія.* – Львів: Сполом, 2007. – 256 с.
8. Смирнова І.М. *Інформаційна культура вчителя як педагогічна проблема // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту.* – Ізмаїл: ІДІ, 2002. – Вип.12. – С.68–71.